

ARAP BAHARI ÖNCESİNDE ABD’NİN ORTA DOĞU POLİTİKASININ TEMEL ÖZELLİKLERİ

Məleykə ADIGÖZƏLOVA*

Jalə İSMAYİLOVA***

Özet. Bu makale Arap Baharı öncesinde ABD'nin Suriye ve Libya politikasını analiz ediyor. 20. yüzyılın sonu ve 21. yüzyılın başında Washington'ın Ortadoğu stratejisini enerji güvenliği, terörle mücadele ve demokratik değerlerin yayılması gibi faktörler belirliyordu. Suriye ve Libya, ABD'nin bölge politikasında özel bir yere sahipti; çünkü bu ülkeler, hem ABD'nin jeopolitik çıkarlarını hem de uluslararası güvenlik stratejisini etkileyen faktörlere sahipti. Makalede ABD'nin Suriye politikasının temel yönleri ele alınıyor: ABD, 2000'li yılların başında Beşşar Esad rejimine yaptırımlar uygulayarak, onu uluslararası izolasyon politikasıyla zayıflatmaya çalışıyordu. Ancak Suriye, İran ve Rusya ile yakın ilişkilerini güçlendirerek bu baskılara direndi. ABD, Suriye konusunda daha çok diplomatik ve ekonomik baskıya dayalı bir strateji izlese de, Libya'ya yönelik askeri müdahaleyi tercih etmesi bölgede uzun vadeli istikrarsızlığa yol açtı. Sonuç olarak makale, ABD'nin Arap Baharı öncesi ve sonrasındaki Ortadoğu stratejisinin yalnızca bölgesel güvenliği değil aynı zamanda uluslararası güç dengelerini de etkilediğini ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: ABD, Arap baharı, Orta Doğu, Libya, Suriya

Basic Characteristics of Us Middle East Policy Before the Arab Spring

Abstract: This article analyzes the US policy towards Syria and Libya before the Arab Spring. In the late 20th and early 21st centuries, Washington's Middle East strategy was determined by factors such as energy security, the fight against terrorism, and the spread of democratic values. Syria and Libya had a special place in the US's regional policy because these countries had factors that affected both the US's geopolitical interests and international security strategy. The article examines the main aspects of the US policy towards Syria: In the early 2000s, the US imposed sanctions on the Bashar al-Assad regime and tried to weaken it with an international isolation policy. However, Syria resisted this pressure by strengthening its close relations with Iran and Russia. Although the US pursued a strategy based more on diplomatic and economic pressure on Syria, its preference for military intervention in Libya led to long-term instability in the region. As a result, the article reveals that the US strategy towards the Middle East before and after the Arab Spring affected not only regional security but also the international balance of power.

Key Words: USA, Arab Spring, Middle East, Libya, Syria

Giriş

Ortadoğu bölgesi uluslararası ilişkiler sisteminin temel unsurlarından biridir. Bölgenin maddi kaynakları, zengin enerji ve insan kaynakları var, aynı zamanda coğrafi açıdan da stratejik açıdan avantajlı bir konuma sahiptir. Ancak farklı siyasal sistemlere sahip çok sayıda Arap devletinin bulunması nedeniyle Arap dünyasının uluslararası ilişkiler sisteminde oynadığı rol, potansiyel kabiliyetleriyle örtüşmemektedir. Ortadoğu, ekonomik, politik, askeri-stratejik, demografik ve enerji faktörleri nedeniyle ABD dış politikasının stratejik öncelikleri arasında yer almaktadır. ABD, dünya lideri olarak bölgedeki hakimiyetini sürdürmeye çalışıyor. Bunu, Arap Baharı öncesinde ve sonrasında ABD'nin Libya ve Suriye'ye yönelik bölge politikasında açıkça görmek mümkündür.

1.ABD için Orta Doğunun önemi

Orta Doğu bölgesi dünyanın en sıcak noktalarından biridir. Önemli stratejik konuma ve enerji kaynaklarına sahip olan bu bölge, her zaman dünya güçlerinin ilgi odağı olmuştur. ABD de bu bölgenin başlıca siyasi aktörlerinden biri. ABD'nin Yakın ve Ortadoğu politikası dinamizmi ve çok yönlülüğüyle öne çıkıyor. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin tüm dış politika doktrininin, siyasi, ekonomik ve askeri alanda küresel güce ve etkiye sahip tek devlet olma amacını taşıdığını belirtmek gerekir. Bu doğrultuda çeşitli bölgelerde nüfuzunu güçlendirmeye yönelik adımlar atıyordu. 1950-li yıllardan itibaren ABD dış politikasının Yakın ve Ortadoğu yönü daha da aktif hale geldi.

ABD'nin Ortadoğudaki askeri-politik stratejisinin oluşumunu etkileyen en ciddi faktörlerden biri de bu bölgenin elverişli konumudur. Dolayısıyla bölge, Avrupa, Asya ve

* Adıgözəlova Məleykə Zahir qızı, Baku Avrasiya Universiteti, email: a.meleyke09@gmail.com

**** İsmayılova Jalə Musa qızı, Baku Avrasiya Universiteti, doğ, email: jala.ismayilova2016@gmail.com

Afrıkayı birbirine bağlayan ulaşım koridorlarının kesiştiği noktada yer alarak önemli stratejik konumuyla öne çıkıyor. ABD'nin son yıllarda "Büyük Orta Doğu" terimini bu anlamda kullanması tesadüf değil. Yakın ve Orta Doğu bölgesindeki bu ve diğer rotaları kontrol ederek ve bir gözetim işlevi görerek ulusal çıkarlarını güvence altına almanın yanı sıra, bölgesel güvenlik sisteminde de kilit bir rol oynamaya çalışıyor ve bunu başarıyor. Denize kıyısı olmayan bir devlet olarak, ulaşım iletişimleri ABD için özel bir öneme sahiptir. Bu nedenle, Yakın ve Orta Doğu bölgesi Washington'un küresel ve bölgesel stratejisinde önemli bir yöndür.

Bu bölge tarihsel olarak sömürge sisteminin önemli bir parçası olmuş ve bölgedeki devletlerin çoğu 1930-larda, özellikle 1960-larda ve 1970-lerde bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Bu durum, bir yandan bölgedeki "büyük güçler" arasındaki geleneksel emperyalist çelişkileri dönemsel olarak harekete geçirirken, diğer yandan da devletlerin siyasal sistemlerinin kusurlu olması, onların ekonomik ve siyasal istikrarsızlığını belirlemektedir. Bu durum, bölgede nüfuzlarını yeniden tesis etmeye ve güçlendirmeye çalışan güçlerin işini nispeten kolaylaştırıyor (Adıgözölova, 2024, 11-13 iyun; s.230).

ABD'nin Ortadoğudaki askeri-politik stratejisini belirleyen başlıca jeoekonomik ve jeopolitik faktörler, bölgede büyük enerji ve finans kaynaklarının bulunması ve Ortadoğu ülkelerinin dünya ekonomisindeki artan rolüdür. Bölgedeki jeopolitik güçlerin dizilimini, dünya kanıtlanmış petrol rezervlerinin yüzde 64-ünün burada yoğunlaşmış olması belirliyor. Dolayısıyla ABD, enerji güvenliğini sağlamak için askeri-politik stratejisinin en önemli vektörü olarak Ortadoğu bölgesini belirlemiştir.

Ayrıca bölge ülkeleri sosyo-ekonomik açıdan da aktif bir şekilde gelişiyor. Petrol ihracatından, turizmden ve ekonominin diğer sektörlerinden elde edilen gelirler, Ortadoğu ülkelerini bağımsız finans kaynaklarına dönüştürüyor. Ortadoğunun ABD üreticileri için büyüyen bir pazara ve ABD ekonomisi için bir yatırım kaynağına dönüşmesi, Washington'un Ortadoğuya ilişkin askeri-politik stratejisinin geliştirilmesi ve uygulanmasında bu faktörü hesaba katmasını gerektiriyor.

ABD'nin Ortadoğudaki askeri-politik stratejisinin şekillenmesinde etkili olan askeri-stratejik jeopolitik faktörler, bölgenin artan çatışma potansiyeli ile ilişkilendirilmekte olup, iç çelişkiler çoğu zaman doğrudan silahlı çatışmaya dönüşmektedir. ABD'nin Basra Körfezi'ndeki güçlü askeri gruplarının varlığı, Arap ülkelerinde askeri üslerin bulundurulması, ABD'nin İsrail Devletini koruma yönündeki ittifak taahhütleri, İran'ın nükleer programını geliştirme isteği, vb. ABD'nin Ortadoğudaki askeri-politik stratejisinde askeri güç bileşeninin rolünü artırıyor (Adıgözölova, 2024, 11-13 iyun; s.234).

ABD'nin Ortadoğudaki askeri-politik stratejisinin şekillenmesinde etkili olan kültürel, kültürel ve medeniyetsel etkenler, ABD ve müttefikleri ile İslam dünyası arasındaki küresel çatışmanın büyümesiyle doğrudan ilişkilidir. Batılı ülkelerle Müslüman devletler arasındaki ilişkilerin giderek kötüleşmesi, uluslararası terörizmin modern jeopolitik çatışma sisteminde öznelleşmesine zemin hazırlıyor. Bu olgunun modern jeopolitik koşullardaki en tehlikeli işaretlerinden biri, uluslararası terörizmin küresel jeopolitik çatışmaya doğrudan katılımıdır. Terör eylemlerini bizzat örgütleyenler ve bazı karşıtları, son yıllardaki terör eylemlerinin büyük çoğunluğunun Müslüman aşırılıkçı örgütlerin temsilcileri tarafından gerçekleştirildiğini ileri sürerek, dünyada yaşanan son olayları "medeniyetler çatışması", öncelikle de İslami ve gayri İslami medeniyetler çatışması olarak yorumlamaya çalışmaktadırlar. Bu noktada S. Huntington'ın "Medeniyetler Çatışması" kavramına atıfta bulunmaktadır. Buna göre ABD'nin Ortadoğuya ilişkin askeri-siyasi stratejisi, Washingtonun modern dünyada terörizmin başlıca nedeni olarak gördüğü İslamcı siyasi geleneğe karşı mücadeleye ve "Ortadoğunun demokratikleştirilmesi" politikasının uygulanmasına özel önem veriyor (Ashvad, 2008; s.77).

2.ABD'nin Libya ile ilişkileri

2000'li yılların başı, ABD'nin Trablus'a yönelik baskılarının gevşemesiyle karakterize oldu. ABD yönetimi bu yeni çizgide, 2008'de tüm anlaşmazlıkların çözümü kavuşturulmasına kadar Libya'ya karşı temkinli bir tutum sergileyen Kongre'den daha da ileri gitti. Bunun birkaç nedeni vardı: Öncelikle, 2000'li yıllarda George W. Bush yönetimi üzerinde "petrol sanayicilerinin" etkisi artmıştı. Ayrıca Cemahiriye'nin İsrail'e yönelik dış politikasında da değişiklikler yaşandı. Bu durum, kitle imha silahları üretme programından vazgeçilmesi ve uluslararası toplumda İsrail karşıtı tutumun yumuşatılması şeklinde kendini gösterdi. Libya lideri, "Siyonist düşmanı denizde boğma" politikasından, "Arapları Yahudi kuzenleriyle uzlaştırma" politikasına geçti. Bu durum, ABD Kongresi'ndeki Siyonist grubun Cemahiriye'ye ilişkin tutumunun değişmesine yol açtı ve liderlerinden T. Lantos, Trablus'la uzlaşma yolunu seçti. Aynı zamanda Irak ve Afganistan bataklığına saplanan ABD yönetiminin, Libya örneğinden yola çıkarak bir Ortadoğu stratejisini başarıyla uygulaması gerekiyordu (Guseynov, 2007; s.56).

ABD-nin rakip rejimlerle mücadelede kullandığı bir diğer taktik ise resmi hükümet içindeki muhalif güçleri desteklemektir. Washington, Kaddafiye karşı muhalefete, özellikle İslamcı muhalefete gizli mali destek sağlayarak, onların birleşmesini ve güçlenmesini sağladı.

Genel olarak ABD-Libya ilişkileri daha çok çatışmayla karakterize oldu. 2001 yılında George Bush liderliğindeki Cumhuriyetçiler iktidara geldi ve ABD politikalarıyla "aynı fikirde olmayan" üçüncü dünya ülkelerine baskıyı artırdı. George W. Bush'un ikinci başkanlığı döneminde ABD'nin Ortadoğu politikası hem içeride hem dışarıda giderek artan eleştirilerle karşılaşılıyordu. Bunun başlıca nedeni Washington'un Irak ve Afganistan'ı işgal etmesiydi. Ama Washington, 21. yüzyıldaki gerçek yeteneklerini hesaba katıyordu. Bu dönemde Çin'in Afrika'daki nüfuzu da artıyordu. Pekin, "karanlık" kıtadaki ekonomik nüfuzunu artırıyor. Dolayısıyla ÇHC ne insan haklarına saygı talep etmiş, ne de belirli bir ülkedeki şu veya bu iktidar rejiminin meşruiyetini dikkate almıştır. Çin'in Afrika'ya nüfuz etmesi tamamen ekonomik nitelikteydi ve bu durum başlangıçta Washington'ı endişelendirmiyordu. Ancak yeni milenyumun başında ABD'li yasa koyucular ve yönetim, Çin'in Afrika'daki artan rolünü ABD çıkarlarına yönelik bir tehdit olarak görmeye başladı (Kosach, 2009; s.148).

ABD açısından Libya ile ilişkilerin birkaç farklı boyutu vardı. Bu durum, bir yandan ABD-nin Arap-İsrail ihtilafına, El-Kaide ve Arap Doğusundaki diğer örgütler tarafından temsil edilen "uluslararası terörist" karşı verdiği mücadeleden, diğer yandan da ABD şirketlerinin Libya petrolünü kullanma fırsatlarının yaratılmasından kaynaklanıyordu. İkincisi ise hem Libya Arap Halk Sosyalist Demokrat Cemahiriyesinin hem de ABD şirketlerinin işine yaradı. Dünyada petrol fiyatlarının artması nedeniyle Cemahiriye'nin petrol potansiyelini değerlendirebilecek yatırımlara ihtiyacı vardı. Libya'daki temel sorun ülke içindeki enerji kaynaklarının araştırılması değil, hidrokarbonların çıkarılıp tüketicilere ulaştırılması için gerekli ekipman ve teknolojinin eksikliği idi. ABD ile İran Cemahiriyesi arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesi, iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin de gelişmesine katkı sağladı.

1990-lı yılların başında ABD-Libya ilişkileri her alanda kötüleşti. ABD-nin ekonomik politikası Libyaya tam yaptırım rejimi uygulanmasını öngörüyordu. BM Güvenlik Konseyi, bu ülkeye uluslararası yaptırım uygulanması yönünde bir karar aldı ancak Libya hidrokarbonlarına ihtiyaç duyan Avrupa Birliği ülkelerinin itirazları, Libya petrolüne uluslararası ambargo uygulanması fikrinin hayata geçirilmesini engelledi. Yaptırım politikası, ABD-nin yasama ve yürütme organları tarafından 1997 yılına kadar devam etti. 11 Eylül 2001 terör saldırılarından sonra her şey değişti: ABD-ye verdikleri büyük zarardan dolayı faillerin bulunması ve cezalandırılması talebi vardı. Bu olaylarla bağlantılı olarak "haydut devletler" doktrini terk edilmekle kalmadı, hatta yeniden ele alınarak 21. yüzyılın yeni dış politika stratejisi olarak sunuldu.

ABD'nin 2002 yılında kabul ettiği ulusal güvenlik konsepti, "Haydut Devletler"i tanımlayan özellikleri şu şekilde tanımlıyordu: Kendi halkına karşı acımasızca davranmak ve kişisel çıkarları için ulusal kaynakları israf etmek; uluslararası hukuka saygısızlık göstermek; komşularına yönelik tehditler ve imzaladıkları anlaşmaların kasıtlı olarak ihlal edilmesi; amaçlarına ulaşmak için kitle imha silahları ve modern askeri teknolojiler edinme çabalarını sürdürdüler; dünya çapında terörizme destek veriyor; temel insan değerlerinin reddi; Amerika Birleşik Devletleri'ne ve temsil ettiği her şeye karşı nefret. Bunun sonucunda ABD dış politikası "kontrol altına alma" stratejisinden "önleyici" tedbirler stratejisine doğru kayd. Bush yönetimindeki "haydut devletler" listesinde Küba, İran, Irak, Kuzey Kore, Libya, Suriye ve Sudan yer alıyordu (Antyukhova, 2016; s.75).

Libyadaki kitle imha silahları konusu ABD yönetimi için her zaman bir ilke meselesi olmuştur. Bush yönetimi, Trablus'un kitle imha silahlarını imha etmesini, Washington'ın "terörist" olarak gördüğü devletlere desteğini kesmesini, bölgedeki "iddialı politikasını" terk etmesini ve Orta Doğu'daki Batılı "barış girişimlerine" karşı çıkmamasını ısrarla talep etti. Aslında, ABD, Jamahiriya'nın kitle imha silahlarına karşı mücadele kapsamında füze programlarını terk etmesi konusunda ısrar etti. Trablus'un askeri programlarını sınırlama kararı, ABD yönetimi ve Kongre'deki "Siyonist" lobi tarafından memnuniyetle karşılandı. Aralık 2003-te, Libya lideri Muammer Kaddafi, ülkenin kitle imha silahlarını ABD ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın gözetimi altında imha etmeye karar Verdi (National Security Strategy, 2002, September 17).

Libya'nın uluslararası alanda ekonomik durumundaki değişimler ve Afrika ülkelerinin M. Kaddafi'nin BM yaptırımlarını hiçe sayan "Afrika politikası" çerçevesindeki faaliyetleri, ABD'yi daha esnek bir politika izlemeye zorladı. ABD Dışişleri Bakanlığı, 2006 yılında Libya'yı "Terörizmi Destekleyen Devletler" ve "Terörle Mücadelede İşbirliği Yapmayan Devletler" listesinden çıkardı. Ancak Trablus'la siyasi ilişkilerin normalleşmesi ABD kamuoyunda pek de olumlu karşılanmadı. Yani birçok kişi bu ülkeye hâlâ şüpheyle bakıyordu. ABD basınının "sıradan Amerikalıların" haklarını savunduğunu ileri sürdüğü ABD Senatörü Frank Lautenberg'in de aralarında bulunduğu muhafazakar bir grup milletvekili, Libya'nın bu listeden çıkarılmasına karşı protesto gösterisinde bulunmaya başladı. ABD Senatosu'nun 504 sayılı Kararı'nı hazırladı. Cumhurbaşkanı'nın, Pan-American uçağı ve La Bella diskoteği olayları da dahil olmak üzere Trablus terörizminin mağdurlarının sorunlarının çözüldüğünden tam olarak emin olmadan Libya'daki hiçbir temsilciden güven mektubu kabul etmemesi gerektiği belirtildi. ABD senatörlerine göre, 7 Haziran 2006-da kabul edilen karar, Kongrenin etkilenen vatandaşların haklarını koruma konusundaki kararlılığını açıkça ortaya koydu (Kudelev, 2010, June).

ABD-li lobi gruplarının, Washingtonun Arap ülkesindeki dış politikasında liderlik pozisyonuna geçmesi, ABD elitleri arasındaki güç dengesini ciddi şekilde değiştirdi. Washington'da yalnızca Libya karşıtı görüşlere sahip bir grup "muhafazakar" kaldı. Bu grup, Libya'yı hala "kötü devlet" olarak görenler ve ABD'nin Libyalılara yüklediği terör saldırılarının kurbanlarının yakınları tarafından destekleniyordu. İnsan hakları yine merkezi bir tema olarak kaldı, zira bütün "kötü devletler"de sorunlu unsurlardan biri olarak kabul edildi.

Ayrıca 11 Eylül saldırılarının ardından terörle mücadele konusu ABD için öncelikli bir konu haline geldi. Libya yönetimi, uluslararası terörizmin içinde olmadığını defalarca dile getirdi. Ama Batıda buna neredeyse hiç kimse inanmıyordu. Libya yönetiminin, çok sayıda Arap ve Afrika ülkesinin liderlerine yönelik suikast girişimlerinin yanı sıra Avrupa ve hatta ABD-de gerçekleşen çok sayıda terör eylemine katılmakla suçlanıyor. NATO-nun yeni askeri konseptinin bir örneği olarak, koalisyon güçlerinin 2011 yılında Libya'da başlattığı harekât gösterilebilir. BM Güvenlik Konseyinin 17 Mart 2011 tarihli 1973 sayılı kararı ve Batı'da aktif olarak geliştirilen "savunma sorumluluğu" ilkesi temelinde, NATO ve AB ülkelerinden

oluşan bir koalisiyon, bu Afrika ülkesindeki durumu istikrara kavuşturmak amacıyla insani amaçlı bir operasyon başlattı. BM Güvenlik Konseyi, operasyonu kesin olarak tanımlanmış bir yetki çerçevesinde onayladı: Resmi hükümetin Libya halkını koruma işlevini yerine getirmemesi nedeniyle gerçekleştirilen askeri bir operasyon. Manda, doğrudan askeri müdahalenin yasaklanması halinde koalisiyon tarafından Libya hava sahasının kapatılması için ortak askeri-hava önlemleri alınmasını talep ediyordu (Adıgözəlova, 2020, July 18-19; s.150). Uluslararası toplum bu operasyona farklı tepki verdi. Askeri operasyonların başarılı bir şekilde uygulanmasına ilişkin haberler yayılırken, bazı uzmanlar koalisiyonun karar metnini açıkça yorumlaması ve sıklıkla uluslararası hukuk ilkelerini açıkça ihlal etmesi nedeniyle eylemlerini eleştirdi. Ayrıca Libyadaki olayların ardından uluslararası statüsü ve etkisi büyük ölçüde sarsılan Birleşmiş Milletlere yönelik eleştiriler de dile getirildi. Libya harekâtının, "devlet egemenliği" kavramının ihlal edildiğinin açık bir kanıtı olduğu ve bunun da uluslararası ilişkiler sisteminde kaos ortamına yol açacağı yönünde görüşler de vardı (Kosach, 2009; s.197).

Bazı devletlerin Kaddafi rejimini devirmek ve bölgesel rakibini zayıflatmak yönündeki çıkarlarının yanı sıra, Libyadaki durum, Afrika ülkelerinin parçalanmışlığını, bölgede güvenliği sağlamak ve uluslararası ilişkiler sisteminde daha aktif rol oynamak için bir araya gelediklerini de ortaya koymuştur. Libya'ya müdahaleye girişilmesinin gerekçesi, Batı'da yaygın olan insan haklarını koruma taahhüdüydü. Bu kavramın pratik uygulaması, modern devletlerdeki iç siyasal krizlerin çözümünde uluslararası toplumun müdahale düzeyi sorununu gündeme getirmemize olanak tanımaktadır. Koalisiyonun Libyadaki göreceli başarısı, Batılı güçlerin "temassız rejim değişikliğini" uzun ve maliyetli devlet inşa sürecinin yerini alacak bir araç olarak görmeye devam edeceğini gösteriyor (Kudelev, 2010, June).

Libyaya müdahaleye girişilmesinin gerekçesi, Batıda yaygın olan insan haklarını koruma taahhüdüydü. Bu kavramın pratik uygulaması, modern devletlerdeki iç siyasal krizlerin çözümünde uluslararası toplumun müdahale düzeyi sorununu gündeme getirmemize olanak tanımaktadır. Koalisiyonun Libya'daki göreceli başarısı, Batılı güçlerin "temassız rejim değişikliğini" uzun ve maliyetli devlet inşa sürecinin yerini alacak bir araç olarak görmeye devam edeceğini gösteriyor.

3.ABD-nin Suriya politikası

1991-2011 yılları arasındaki ABD-Suriye ilişkileri, içerik ve özelliklerine göre şartlı olarak 3 aşamaya ayrılabilir: 1) 1991-2002 yıllarını kapsayan, işbirliği eğilimlerinin geliştiği dönem; 2) yaptırımların uygulandığı çatışma dönemi, yani 2003-2008 yılları arası; 3) işbirliği dönemi, yani 2009-2011 yılları arası.

Tek kutuplu sistemin ilk aşamasında (1990-2002), Washington, Suriye'yi Ortadoğudaki ABD projelerine dahil etme yönünde yeni bir taktik seçti ve bu, 1990-1991-de Birinci Körfez Savaşına yol açtı. Irak karşıtı koalisiyonu örgütlemekle meşgul olan ABD yönetimi, Şamla ilişkileri normalleştirme yoluna gitti. İki devlet bazı bölgesel konularda işbirliği yaptı. Suriye ordusunun Çöl Fırtınası Harekâtına katılması karşılığında ABD, 1990 yılında Suriyenin Lübnandaki hegemonyasını sağlamlaştıran Taif Anlaşmasını imzalamayı kabul etti. Suriye, Mısır ve Körfez monarşileriyle özel bir ittifak kurarak Suudi Arabistan'dan 2 milyar dolar ekonomik yardım aldı (Antyukhova, 2016; s.79). Suriye'nin 1991-de Irak karşıtı koalisyona katılması, Şamın Washingtonla ilişkilerini daha da güçlendirmesine ve hatta Lübnandaki politikaları için ABD'den örtülü destek almasına olanak tanıdı. Ancak Suriye ile ABD arasında, Suriye ile İsrail arasında barış sağlanması konusunda bir anlaşmaya varılamadı.

20. ve 21. yüzyılın başlangıcı Suriye tarihinde bir dönüm noktasıydı. Devlet Başkanı Hafız Esad'ın 2000 yılında ölümünün ardından 34 yaşındaki oğlu Beşşar ülkeyi yönetmeye başladı. B. Esadın cumhurbaşkanlığının ilk yıllarında Suriye dış politikası bir canlanma dönemine girmiştir. Öte yandan Suriye dış politikasının temel ilkeleri, özellikle ABD ve

Irakla ilişkiler, Ortadoğudaki barış süreci ve Filistin "intifadası" ile Lübnan "Hizbullahı"na destek gibi temel konularda aynı kaldı. Genç cumhurbaşkanının aktif dış politika izlemesi, dünyada ve bölgede konumunu güçlendirme çabalarıyla açıklanabilir.

2000 sonbaharında B. Esad, Suudi Arabistan'da Dışişleri Bakanı M. Albright ile bir araya geldi ve kendisiyle Hizbullah meselesini görüştü. Dışişleri Bakanı K. Powell ile ilk görüşme Şubat 2001'de Suriye'de gerçekleşti. Şam gezisi K. Powell'ın Ortadoğu turunun programına son dakikada eklendi. Bu dönemde yeni ABD yönetimi, öncelikle Irak sorunu ve Saddam Hüseyin rejimine yönelik yaptırımlara uyumla ilgili olarak Ortadoğu politikasına ilişkin yaklaşımını netleştirmeye başladı (Akhmedov, 2018; s.191).

Şam, 2002 baharında Şam'da konuşlu bazı Filistinli örgütlerin merkezlerini "kapatma" ve Lübnan'daki faaliyetlerini yasaklama kararlarını Washington'a bildirdi. Dışişleri Bakanlığı ayrıca, İsrail liderliğine Suriye Devlet Başkanı'nın "İsrail ile barış görüşmelerini herhangi bir ön koşul olmaksızın yeniden başlatmak için her türlü adımı atmaya hazır olduğunu" bildirdi. Esad çevresinde Suriye'nin Hizbullah ve Filistin terör örgütlerine verdiği desteğin sonlandırılması konusunda görüşmeler yapıldı (Bush, 2002, April 6;s.148). ABD ise Suriye'deki Müslüman aşırılıkçılara karşı mücadelede Beşşar Esad ile işbirliği yapmaya ve Suriye ekonomisine yatırım yapmaya hazır olduğunu dile getirdi. ABD temsilcileri ayrıca Suriye'yi terörle mücadele koalisyonuna dahil etmeyi amaçlıyordu. Ancak taraflar terörizmin tanımı konusunda anlaşamadı.

2003 yılından bu yana ilişkiler yeniden kötüleşti. George W. Bush'un (kıdemli) yeni muhafazakar yönetimi Suriye'ye yönelik politikasını değiştirmeyi ve bölgedeki nüfuzunu sınırlamayı hedefliyor. ABD'nin Suriye konusundaki tutumu, Şam yönetiminin ABD yönetiminin Suriye'yi Ortadoğu'daki planlarını hayata geçirmek için bir araç olarak kullanmak istediğine inanmasına yol açtı. ABD, Suriye'yi Irak ve İran'la işbirliği yapmak, Lübnan'a askeri güç konuşlandırmak, Filistin terörizmini, Lübnan Hizbullahı'nı ve Filistin "intifadasını" desteklemekle suçladı.

ABD Dışişleri Bakanlığı'nın İnsan Hakları Raporu'nda, Suriye rejiminin "genel olarak baskıcı bir diktatörlük" olmaya devam ettiği belirtiliyor. Rejim, Müslüman Kardeşler'i daha tehlikeli görüyor. Bir dizi ekonomik yaptırımın uygulanmasını öngören "Suriye Hesap Verebilirlik Yasası" oy çokluğuyla kabul edildi. Bunlara, ilaç ve gıda hariç olmak üzere Suriye'ye her türlü malın girişinin yasaklanması, ABD'nin Suriye ekonomisine yaptığı yatırımların dondurulması, Suriyeli diplomatların ABD'ye seyahatlerinin kısıtlanması, ABD ile Suriye arasındaki hava trafiğinin yasaklanması vb. dahildir. amaçlanmıştı. Ancak bu yasanın Kongre'den geçmesi Washington'da oy birliğiyle kabul edilmedi. Senatör Robert Byrd, Suriye'nin Irak'taki koalisyon güçlerine karşı düşmanca eylemleri desteklediğine dair ikna edici bir kanıt görmediğini belirtti.

ABD'nin Ortadoğu bölgesinde konumunun güçlenmesi, Suriye'nin iç istikrarı ve güvenliğine yönelik dış riskleri artırıyor. Resmi Şam, "sizinle ve size karşı" şeklinde ikili bir stratejiyi tercih etti: Suriye, dünya terörizmini kınadı ve bölgesel konulardaki (Filistin-İsrail çatışması, İran'ın rolü, vb.) tutumunu sürdürmesi koşuluyla, terörle mücadeleye destek vermeye hazır olduğunu dile getirdi. ABD ve müttefikleri ise Suriye liderinin iç politikalarını "inatçılık, muhalif görüşleri kabul etmeme ve artan baskı" nedeniyle eleştirdi. ABD Dışişleri Bakanı J. Powell'ın Mayıs 2003 başlarında Şam'a yaptığı ziyaretin temel amacı, Suriye yönetimini "aşırılıkçı Filistin örgütlerini desteklemeyi bırakmaya ve Saddam Hüseyin rejiminin temsilcilerine barınak sağlamamaya" ikna etmektir. K. Powell, ABD hükümetinin Suriye'ye yönelik taleplerini ilettili. Şam'ın, Saddam Hüseyin rejimine ait olduğu iddia edilen ve Suriye bankalarında saklanan 3 milyar doları Irak'a iade etmesi istendi.

Eylül 2004'te BM'nin 59. oturumunda yapılan bir toplantıda K. Powell ve F. Sharaa, teröristlerin Suriye'den Irak'a geçmesini önlemek için Suriye-Irak sınırının kontrol altına alınması amacıyla Irak-ABD-Suriye üçlü işbirliğini ele aldılar. Suriye, Irak ve ABD'den

askeri uzmanların ilk toplantısı, bu konulardaki pratik önlemleri görüşmek üzere Eylül 2004'ün sonunda Şam'da düzenlendi. Suriye yönetimi, daha sonra Suriye-Irak sınırına 3 metre yüksekliğinde ve 130 kilometre uzunluğunda, toplam uzunluğu 600 kilometreyi bulan koruyucu duvar inşasına başladı. ABD Dışışleri Bakanlığı ile karşılaştırıldığında, Pentagon geleneksel olarak Suriye-ABD ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik beklentiler konusunda daha engelleyici olmuştur. En tehlikeli anlardan biri, 2004 yılında Pentagon'da Suriye'ye olası bir füze saldırısı hakkında yapılan gerçek tartışmalardır. ABD'nin müttefiki olan İsrail, Şam'ın Golan Tepeleri ve Tiberya Gölü'nün (Celile) su sektörü ile komşu Lübnan'daki iç siyasi çatışmalara aktif katılımı nedeniyle Suriye'ye açıkça düşmanca davranıyordu (Friedman, 2011). Yeni cumhurbaşkanı H. Esad gibi İsrail'i, Arap topraklarını işgal eden güçlü bir askeri düşman ve Arap uluslarının birliğine yönelik bir tehdit olarak görüyordu (Bratersky, 2005; s.201).

Böyle bir ortamda Suriye, Avrupa'da Rusya, Asya'da Çin, Yakın ve Ortadoğu'da ise Türkiye, İran ve Arap ülkeleriyle işbirliğini geliştirmeye odaklanmaya başladı. "Doğu'ya yöneliş", diğer şeylerin yanı sıra, komşu ülkelerle ilişkilerin güçlendirilmesi ve gergin ilişkilerin normalleştirilmesi anlamına geliyordu. Nitekim 5 Mart 2005'te Suriye Arap Cumhuriyeti Devlet Başkanı, Suriye birliklerinin Lübnan'dan çekilmeye başladığını duyurdu. Suriye'nin uzun zamandır ABD'nin uluslararası terörü destekleyen ülkeler listesinde yer aldığını da belirtmek gerekir. ABD Dışışleri Bakanlığı her yıl terörizmi destekleyen ülkelerin listesini ABD Kongresi'ne sunuyor. 2008 yılında listeye Küba, İran, Irak, Libya, Kuzey Kore ve Suriye eklendi (Barry, 2011, October-November, s.11). Suriye, Dışışleri Bakanlığı tarafından terörü destekleyen ülke listesinde yer almasına rağmen ülke ekonomisinin birçok sektörü ABD'li yatırımcılara açıktı.

ABD, 2009 yılı başlarında ülkede ve bölgede yaşanan değişimleri göz önünde bulundurarak Suriye politikasını yeniden gözden geçirdi. Bunun sonucunda iki ülke bölgesel sorunların çözümünde işbirliği yapmaya başladı. Arap Baharı sırasında H. Clinton, başlangıçta BM eski Genel Sekreteri K. Annan'ın soruna barışçıl bir çözüm bulmayı amaçlayan barış çabalarını destekledi, ancak daha sonra Suudi Arabistan ve Katar aracılığıyla Suriyeli isyancılara doğrudan yardım sağlanmasını savundu (Friedman, 2011).

Dolayısıyla Suriye yönetiminin bölgedeki politikası Batı'yı, özellikle de ABD'yi rahatsız etti. Washington, İsrail lobisi ve diğer etkili etnik gruplar (Kübalılar, Meksikalılar, Ermeniler, Yunanlılar ve İrlandalılar) aracılığıyla bölgede "demokrasiyi teşvik etmek" için sadık devletlerden oluşan bir grup yaratmaya çalıştı. Doğal olarak buna karşı çıkan devletler ABD'nin eleştirisi ve düşmanlığının başlıca hedefi haline geldiler. Suriye'nin bölgesel güçlerin potansiyelini birleştirmeye yönelik faaliyetleri ABD stratejisinin hayata geçirilmesini engelliyordu. Bu nedenle, zamanla Washington, Suriye liderliğini bölgedeki "ABD çıkarlarının" teşvik edilmesinin önündeki ana "engel" olarak görmeye başladı. ABD, Yakın ve Orta Doğu'da yeni bir güç dengesi oluşmazsa, Washington'un tamamen yeni, büyük ölçüde sağlamlaştırılmış ve ABD'nin iradesine tabi olmayan bir güçle çalışmak zorunda kalacağını anladı. Bunun ABD'nin Suriye'ye yönelik politikasının tanımlanması ve Washington'un 2011 başlarında bu ülkedeki hükümet karşıtı güçleri destekleme kararı üzerinde önemli bir etkisi oldu; bu ülkede çatışma ve radikalleşme derecesi güçlü değildi. Dolayısıyla 2011 yılında olası yeni bir bölgesel yapılanmanın ana halkasının ortadan kalkması ve orada uzun vadeli istikrarsızlığın hakim olması açıkça ABD çıkarlarına uygundu ve yüzyıllardır başarıyla uygulanan "böl ve yönet" politikasının önünü açmıştı.

Sonuç

Libyanın dış politikası, önceki döneme kıyasla, sadece petrolünü Batılı ülkelere satan monarşik elitlerin çıkarları tarafından değil, aynı zamanda tüm Arapların çıkarları tarafından yönlendirilen belli bir evrim geçirdi. Libya yönetimi Batılı ülkelere tek taraflı bağımlılığı ortadan kaldırmayı başardı, ABD, İsrail ve Arap dünyasıyla ilişkilerde yeni adımlar atıldı, bu

da Libya'nın yeni, oldukça bağımsız bir dış politika oluşumundan bahsetmemizi sağlıyor. Washington, Libya liderinin askeri üsleri kapatması ve Libya ekonomisinin petrol sektörünü ele geçirmesinden hoşlanmadı. ABD-Suriye ilişkileri incelendiğinde, Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasının ardından ABD ile ilişkilerin istikrarlı temeller üzerine kurulmadığı, aksine sık sık iniş çıkışlar ve gerginlikler içerisinde olduğu görülmektedir. Washington'un Suriye politikası, tek taraflı, BM'yi bypass eden, zorlayıcı baskı yöntemleri ve ekonomik yaptırımların, dünya toplumunun büyük çoğunluğu ve hatta ABD'nin en yakın müttefiklerinden bazıları tarafından bile desteklenmemesi nedeniyle etkisiz kaldığını göstermektedir. Washington'un "Suriye krizi" sırasında uyguladığı tek taraflı yaptırımların ve askeri müdahalelerin sonuçları, her şeyden önce ABD'nin kendisine siyasi ve ekonomik zararlar vermiştir. Washington'un Irak'a yönelik askeri müdahalesi ve Suriye, İran ve diğer ülkelere yönelik tehditleri, dünya kamuoyu tarafından 21. yüzyıl anarşizmi olarak algılanıyor.

KAYNAKÇA

- Adıgözəlova, M. (2024, 11-13 iyun). XX əsrin ilk onilliyində ABŞ-nin Yaxın Şərq siyasəti. *XI Türk Dünyası Konfransı*, 229-236.
- Adıgözəlova, M. (2020, July 18-19). XX əsrin son rübündə ABŞ-Liviya münasibətlərinə beynəlxalq terrorizmin təsiri və nəticələri. *V. International European Conference on Social Sciences*, İzmir, Türkiye. *Məruzələr toplusu*, 146, 158.
- Ashvad, A. (2008). Blizhniy Vostok v strategii SShA [The Middle East in the U.S. strategy]. *Vestnik RUDN, Seriya Politologiya*, (1), 74-81.
- Antyukhova, E. A. (2016). «Arabskaya vesna»: politicheskie krizisy i konflikty v gosudarstvakh Blizhnego Vostoka i Severnoy Afriki [The "Arab Spring": Political crises and conflicts in the states of the Middle East and North Africa]. *Natsionalny interes*, 27(3), 147–167.
- Akhmedov, V. M. (2018). *Siriyskoye vosstaniye. Istoriya, politika, ideologiya* [The Syrian uprising: History, politics, ideology]. Moscow: Institute of Oriental Studies, RAS.
- Bratersky, M. V. (2005). *SShA i problemnye strany Azii: obosnovanie, vyrabotka i realizatsiya politiki v 1990–2005 gg.* [The U.S. and problem countries of Asia: Justification, development, and implementation of policy in 1990–2005]. Moscow: Moskovskiy obshchestvennyy nauchnyy fond; Institut SShA i Kanady RAN.
- Guseynov, V. A., et al. (2007). *Bol'shoy Blizhniy Vostok: stimuly i predvaritel'nye itogi demokratizatsii* [The Greater Middle East: Incentives and preliminary results of democratization]. Moscow: OLMA Media Grupp.
- Bush, G. W. (2002, April 6). *President's news conference with Prime Minister Tony Blair of the United Kingdom*. Crawford, Texas.
- Barry, B. (2011, October-November). *Libya's lessons. Survival: Global Politics and Strategy*, 53(5), 11.
- Friedman, G. (2011). *Syria, Iran and the balance of power in the Middle East*. Retrieved from <https://worldview.stratfor.com/article/syria-iran-and-balance-power-middle-east>
- National Security Strategy. (2002, September 17). *National Security Strategy Archive*. Retrieved from <http://www.state.gov/documents/organization/63562.pdf>
- Kosach, G. G. (2009). *Mirnyy protsess na Blizhnem Vostoke: siriyskoye napravleniye* [The peace process in the Middle East: The Syrian direction]. In *Vostokovednyy sbornik* (pp. 1–461).
- Kudelev, V. V. (2010, June). *Situatsiya v Livii: iyun' 2010 g.* [The situation in Libya: June 2010]. Retrieved from <http://www.iimes.ru>